

ÇEŞME KÜLTÜRÜNÜN TÜRK RESMİNE YANSIMALARI

Semih BÜYÜKKOL¹

ÖZ

Çeşme, tarihin eski çağlarından günümüze kadar gelen, Türk insanının kültür ve yaşam zenginliğini yansıtan önemli bir nesne olmuştur. Türk kültüründe susamış birisine bir tas su vermek, bir yere su götürmek veya bir yol kenarında çeşme, sebil yaptırmak, büyük bir hayır işi olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı çeşme yapımı ve çeşme vakfı özellikle Türk topluluklarında önemli bir değere sahiptir. Anadolu Türk mimarisinde suyla ilgili yapılar arasında önemli bir kısmı oluşturan çeşmeler, yapıldıkları dönemlere göre farklı form ve planlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Selçuklu, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı dönemlerinden günümüze ulaşan çeşmeler, çoğunlukla medrese, cami, han gibi yapıların ön kısmına, bir eyvanın içerisine ve halkın kolayca faydalanabileceği hemen hemen her sokağa inşa edilmiştir. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan çeşmelerin, Türk resmine yansımaları bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Türk resim sanatında kültüründen yola çıkarak yapılan çalışmalar, Cumhuriyet'ten önce ve sonrasında da görülmektedir. Çünkü; Türklerin yaşamında su ve çeşme hep yer almaktadır. Çeşme kültürü, Türk resmi içindeki yansımalarıyla önemli görülmüştür. Bu çalışmada resimlerinde çeşme konusuna yer veren Türk sanatçıların resimlerinin eser analizleri yapılmıştır. Bu nedenle kültürel değerlerin resim sanatına aktarılması bağlamında kültürümüzde önemli bir yere sahip olan çeşmelerin resim sanatındaki yansımaları incelenmeye değer bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Su, Çeşme, Kültür, Sanat, Türk Resmi

Büyükkol, Semih. "Çeşme Kültürünün Türk Resmine Yansımaları". *idil* 6.39 (2017): 3245-3256.

Büyükkol, S. (2017). Çeşme Kültürünün Türk Resmine Yansımaları. *idil*, 6 (39), s.3245-3256.

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü, Konya / Türkiye
semihbuyukkol(at)gmail.com

REFLECTIONS OF FOUNTAIN CULTURE TO TURKISH PAINTING

ABSTRACT

Fountain has been an important object, reflecting the cultural and life richness of Turkish people, from the ancient eras of history till today. Giving a bowl of water to a thirsty one, bringing water to a place or building a fountain, sebil have been accepted as an important charity in the Turkish culture. Therefore constructions of fountains and fountain foundations have an important value in Turkish communities. Fountains, which constitute an important part within the water related structures in Anatolian Turkish architecture, appear in different forms and plans according to the eras which they were built. For example, the fountains which have reached today, from Seljuk, Anatolian Principalities and Ottoman eras are mostly built in front of madrasahs, mosques and inns, inside of iwans and almost in any street where the community can easily utilize. The reflections of the fountains, that have an important role in Turkish culture, to the Turkish paintings is the aim of this study. The studies of Turkish painting arts based upon culture can be seen before and after the Republic, because water and fountains have always existed in the lives of Turks. The fountain culture is considered important with its reflections in Turkish painting. In this study, the works of Turkish artists who depict the fountain in their paintings were analyzed. Therefore the reflections of fountains in painting arts, that have an important place in our culture, have been found worthy to examine.

Keywords: Water, Fountain, Culture, Arts, Turkish Paintings

Giriş

Çeşme sözcüğünün, Farsça'daki karşılığı "göz" olan çeşm kelimesinden geldiği kabul edilmektedir. Suyun çıktığı kaynağa ve gözlere çeşm denilmesinden dolayı suların akmasını sağlayan küçük yapılara da çeşme adı verilmiştir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda ise çeşme ifadesi yerine Arapça'da "göz" anlamına gelen ayn kelimesinin yaygın olarak kullanıldığı ve bu kullanımın uzunca bir süre devam ettiği görülmektedir. Yine Osmanlı dönemine ait çeşme kitabelerine bakıldığında "çeşme-i dilküşâ", "çeşme-i âb-ı zülâl", "çeşme-i kevser" vb. ifadelerle de sıkça rastlanılmaktadır (Eyice, 1993: 277). Anadolu öncesi Türk döneminde ise çeşme olarak kullanılan su yapılarına "suwat", "pınar" veya "alış" gibi isimlerin de verildiği görülmektedir (Aktaran: Koçyiğit, 2013: 25-26).

Çeşmeler buldukları yerlere göre değişik şekillerde planlanarak, dönemin üslupsal değerleri doğrultusunda inşa edilmiş ve cephesinde kullanılan unsurlar da tarzını belirlemiştir. Örneğin; Klasik Dönem'de sivri kemerin, Barok Dönem'inde "S" ve "C" kıvrımlı kemerlerin kullanılması gibi. Çeşmeye ait ilk örnekler, Lagaş kentinde kayaya oyularak yapılan Babil Havuzu (MÖ 3000) şeklindedir. Helenistik Dönem'de görülmeye başlanan ve Roma Dönemi'nde geliştirilmiş örnekleri yapılan nymphaeum'lar genellikle dekoratif amaçlı yapılar olmuştur. Rönesans ve Barok dönemlerinde ise çeşmeler, plastik değerleri oldukça zengin heykelsan sanatı ile birlikte meydan ve bahçeleri süsleyen etkileyici yapılar haline dönüşmüştür (Ödekan, 2008: 358).

Bütün toplumlar için suyun ve temizliğin önemi büyük olmuştur. Çünkü, sağlıklı olmanın ve sağlıklı yaşamının en önemli şartlarından birisi olan temizlik, sadece birey açısından değil, çevresel anlamda da önemlidir. İslam dininde de temizliğe önem verilmiş ve insanın her açıdan temiz olması üzerine vurgular yapılmıştır. Bu sebepten dolayı canlılara su sağlama ve ulaştırmadaki sevinin büyük olması, hayır işi olarak çeşme yapımını hızla arttırmıştır.

Hız. Peygamber'e sadaka vermenin en hayırlısının hangisi olduğu sorulduğunda, "Sadakanın en faziletlisi su teminidir" dediği bilinmektedir. Bunun sonucu olarak da Türk topluluklarında çeşme vakfi ve kültürü hayır işlerinde ön planda tutulmuştur (Eyice, 1993: 277). Susamış birisine bir tas su vermek, bir yere su götürmek amacıyla yapılan çeşme ve sebül mimarisine ait en güzel ve zarif örnekler, XIV. yüzyılda Türk Memluk döneminde Kahire'de ve Osmanlı başkenti İstanbul'da rastlanılmaktadır (Tali, 2010: 559).

Çeşme Kültürü ve Türk Resmine Yansımaları

Temizlik ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için yapılan çeşme mimarilerinden günümüze ulaşan örneklere bakıldığında dinsel ve sosyal amaçlı yapılar olduğu görülmektedir. Bu yapıların çoğu yaşam alanlarında karşımıza çıkarken bir kısmı da yerleşim alanlarının dışındaki arazilerde görülmektedir.

Yerleşim alanları dışında yol kenarlarında bulunan çeşmelere "menzil çeşmeleri" denmektedir. Bu çeşmelerin ön kısmında musluklarla birlikte hayvanların sulanması için yalıklar bulunmaktadır. Açık arazilerde bulunan çeşmeler ise "çoban çeşmeleri" olarak adlandırılmaktadır. Çoban çeşmelerinden akan sular ya sürekli akmakta ya da musluk yardımıyla ihtiyaca göre kullanılmaktadır. (Eyice, 1993: 278).

Türk mimarisinde ise çeşmeler, yapıldıkları dönemlere göre farklı form ve planlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Selçuklular döneminde çeşmeler, çoğunlukla medrese, cami, tekke ve han gibi mimari yapıların ön kısımlarına ya da bir eyvanın içerisine yapılmıştır (Aktaran: Koçyiğit, 2013: 27). Anadolu Beylikler Döneminde yapılan çeşmelere bakıldığında, Selçuklu döneminde inşa edilen çeşme, sebil, şadırvan gibi yapılarda kullanılan biçim, teknik ve süslemelerin tekrar edildiği ve yöresel özelliklere göre şekillendiği görülmektedir (Aktaran: Çetinkaya, 2012: 8). Osmanlı döneminde ise 16.yy' dan sonra çok sayıda çeşme yapılarak, saraylara, konaklara ve halka ait konutlara su dağıtımını sağlanmıştır. (Ödekan, 2008: 358). Özellikle Osmanlı su mimarisinin zarif yapılarından biri olan sebiller, yoldan geçenlere ücretsiz içme suyu ve özel günlerde ise şerbet dağıtılan değerli yapılar olmuştur (Aktaran: Tali, 2010: 559).

Görsel-1: III. Ahmed Çeşmesi, İstanbul, 1728-1729 Fotoğraf: İzzet Keribar, (Cansever, 2011: 86-87)

Görsel-2: Hüseyin Zekai Paşa - III. Ahmed Çeşmesi, 136,5x100 cm. ("Sanal, 2017)

Osmanlı döneminin önemli mimari yapılarından biri olan III. Ahmed Çeşmesi (1728-1729) (Görsel 1), İstanbul'da Ayasofya Meydanı'nda yer almaktadır. Lale Devri'nin özelliğini taşıyan bu çeşmenin, vezir Nevşehirli İbrahim Paşa'nın önerisiyle Sultan III. Ahmed tarafından Petrayton isimli Bizans çeşmesinin yerine yaptırıldığı söylenmektedir (Cansever, 2011: 86). Her cephesinde bir çeşme ve köşelerinde sebillerin bulunduğu yapının üzeri beş küçük kubbeli ve geniş saçaklı bir çatı ile kaplanmıştır. Cephelerin tüm yüzeylerinde çiniler, renkli taşlar, altın yaldızlı kalemişlerinden oluşan süslemeler ve medhiyeler bulunmaktadır (Aslanapa, 1986: 542).

Hüseyin Zekai Paşa'nın yapmış olduğu *III. Ahmed Çeşmesi* (Görsel 2) isimli çalışmaya plastik açıdan baktığımızda sıcak ve soğuk renklerin eşit olarak kullanıldığını görmekteyiz. Resimde, tarihi bir eser konu olarak ele alındığı için renkler ve mimari özellikler gerçeğe en yakın bir biçimde yansıtılmıştır. Su ve buna bağlı olarak çeşme kültürü Türk'lerin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Sanatçıya ait bu eserde de bir yandan Osmanlı döneminin en çarpıcı yapılarından birisi olan III. Ahmed çeşmesi, gerçek şekline sadık kalınarak yansıtılmaya çalışılırken, diğer bir yandan da su ve çeşme kültürünün değeri vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu eser birebir gerçeği yansıttığından dolayı belge niteliği taşımaktadır.

Görsel-3: Emirgan Çeşmesi, Hümaşah Hatun Çeşmesi, Şehzade Mehmet Çeşmesi, İstanbul. ("Sanal, 2017)

Görsel-4: İbrahim Çallı, Emirgan Çay Bahçesi, T.Ü.Y., 46 x59 cm. ("Sanal, 2017)

İstanbul'da Çınaraltı'nda yer alan Emirgan Çeşmesi (Görsel 3), I. Abdülhamit tarafından zevcelerinden Hümaşah Hatun ile oğlu Şehzade Mehmet için

yaptırılmıştır. Bundan dolayı da “Hümaşah Hatun” ve “Şehzade Mehmet” çeşmeleri olarak da isimlendirilmektedir. Sekizgen planlı bu mermer yapının, dört cephesinde çeşme ve düz yüzeylerinde dört kitabe bulunmaktadır. Üzeri tek kubbeli, geniş saçaklı bir çatı ile kaplanmış olan yapı, Türk rokосу ve Barok tarzlarını yansıtmaktadır (Admin, 2011).

İbrahim Çallı, *Emirgan Çay Bahçesi* (Görsel 4) isimli eserinde Emirgan çeşmesine yer vermektedir. Tarihi yapıyı deniz kenarında, çınar ağaçlarının altında oturan, sohbet eden, dinlenen, çeşmesinden su içen insanlarla birlikte yaşamdan bir kesit içerisinde resmetmektedir. Sanatçının, resimde durağan bir şekilde görülen insan figürlerini empresyonist ve yer yer de dışavurumcu bir anlayışla, kendine has fırça vuruş biçimi ve lekesele değerleriyle hareketlendirdiğini görmekteyiz. Mavi ve yeşil ağırlıklı soğuk renklerle yapılmış olan bu eser, figürlerde az miktarda kullanılan sıcak renklerle dengelenmeye çalışılmıştır. Özellikle çeşmeye doğru figürlerin üzerindeki renk değerlerinin çarpıcı bir hale gelmesi ve çeşmeden su içen insan figürünün üzerinde sarı, turuncu renklere yer verilmesi, dikkatlerin bu yöne doğru çekilmek istendiğini göstermektedir. Bu eserle, Emirgan çeşmesinin gerçeğe yakın birebir yansıtılmasından ziyade insan hayatındaki yeri ve önemi vurgulanmıştır.

Görsel-5: İshak Ağa Çeşmesi (Onçeşmeler)
(“Sanal, 2017)

Görsel-6: Hikmet Onat, Beykoz-İshak Ağa Çeşmesi, 1962, T.Ü.Y. 54x73cm.
(“Sanal, 2017)

Türk çeşme mimarisinin en önemli yapılarından biri olan İshak Ağa Çeşmesi (Görsel 5), İstanbul Beykoz’da bulunmaktadır. Yapımı Mimar Sinan’a dayandırılan beş yüz yıllık bu çeşme, Gümrük Emini İshak Ağa tarafından 1746 yılında restorasyonu yaptırılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tarihi yapı, sekiz mermer sütun ve sivri kemerlerin taşıdığı geniş saçaklı bir çatıdan oluşmaktadır. İnşa edildiği tarihten itibaren tuncdan yapılmış on lülesinden sürekli su akmaktadır (“Sanal 1”, 2017).

Ressam Hikmet Onat, *Beykoz-İshak Ağa Çeşmesi* (Görsel 6) isimli eserinde tarihi yapıyı, empresyonist bir anlayışla yansıtmaktadır. Resimde soğuk renklerin ağırlıklı olarak kullanıldığı ve sıcak renklerle dengelendiği görülmektedir. Sanatçının kendine has üslubu ve ışık-gölge anlayışı ile birlikte lekesele değerlerle oluşturduğu yoğun boya katmanları sayesinde çeşme çarpıcı bir hale getirilmiştir. İshak Ağa çeşmesi, etrafındaki binalara, ağaçlara da yer verilerek, yaşamın içerisinde resmedilmiştir. Sanatçı bu eseri yaparken tarihi bir yapıyı birebir yansıtmaktan ziyade çeşmenin insan hayatındaki yeri ve önemini vurgulamak istemiştir. Çünkü çeşme, orada oturanlar kadar, oradan geçenlerin de yararlanabildiği bir yaşamsal değere sahiptir.

Görsel-7: Osman Hamdi, Çeşme Başında. ("Sanal, 2017)

Osman Hamdi'nin *Çeşme Başında* (Görsel 7) isimli bu eserinde Anadolu'nun her yerinde görülen, insanların, hayvanların su ihtiyaçlarını karşılayan, bu itibarla da Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan kırsal yörelerdeki köy çeşmelerinden bir örnek görülmektedir. Resimde, çeşmenin başında at üzerinde yolculuk yaparken, atını sulamak ve dinlendirmek için duran yöresel kıyafetli bir adam ile yanında çeşme yalağına yaslanmış, onunla sohbet eden yöresel kıyafetli başka bir adam ve etrafta otlayan, dinlenen kuzular, keçiler görülmektedir. Anadolu'daki bu çeşmeler, evlere su taşımak için kaplara su doldurulurken sohbet edilen, dertleşilen sosyal yaşamın paylaşım yerlerinden birini oluşturmaktadır. Bu resimde de, çeşme başı sohbeti açık bir şekilde görülmektedir.

**Görsel-8: Hüseyin Avni Lifij, Mahalle Çeşmesi, Yağlıboya,
17.1x22.8 cm. (“Sanal, 2017)**

Türk Resim sanatının önemli sanatçılarından olan Hüseyin Avni Lifij’in *Mahalle Çeşmesi* (Görsel 8) isimli eserinde, kendine has romantik bir duygusallığı yansıtan melankolik renk anlayışı dikkati çekmektedir. Eserde, çarpıcı bir şekilde kullanılan sıcak-soğuk renk dengesi ve başarılı ışık-gölge kontrastlığı resme melankolik bir hava katmaktadır. Çalışmada, Anadolu’nun kırsal yerleşim alanlarında görülen, cumbalı evlerin bulunduğu yerlerde mahalle halkının evine su götürdüğü, yaşamsal anlamda değeri büyük olan bir çeşmeye dikkat çekilmiştir. Bunu da resimde yer alan yöresel kıyafetli iki kadın figürünün çeşme başında yanlarında getirdikleri kaplara su doldurma anındaki görüntülerinden net bir şekilde anlamaktayız.

Görsel-9: Hoca Ali Rıza, Çeşme, T.Ü.Y.B., 100x40 cm, 1914. (Güvemli, 1984)

Yerleşim yerlerinden uzak, açık arazilerde bulunan ve Anadolu kültürünü en güzel şekilde yansıtan, birçok şiire, efsanelere konu olmuş ve sembolleşmiş çoban çeşmesi, ressam Hoca Ali Rıza'nın *Çeşme* (Görsel 9) isimli tablosunda karşımıza çıkmaktadır. İçerisinden küçük bir derenin aktığı ağaçlık bir alanın önünde, dağlara doğru uzanan patika yolunun kenarında bulunan bu çeşme, gün doğumu ya da gün batımı esnasındaki sarı, turuncu, mor gibi renklerin etkisi altında, adeta şiirsel bir anlatıma dönüşmektedir. Hoca Ali Rıza'nın yapmış olduğu bu resim, kültürümüzde ve gündelik yaşamımız içerisinde önemli bir yere sahip olan çoban çeşmelerinin Türk Kültürü içindeki önemi ve bu değerlerin günümüze taşınması açısından eşsiz, güzel bir örneğini oluşturmaktadır.

Sonuç

Çeşme, Türk kültüründe ve geleneğinde hem dini hem de mimari anlamda önemli bir değere sahiptir. İslam dininde hem temizliğin önemi, hem de canlılara su sağlama ve ulaştırmadaki sevabın büyüklüğü üzerine vurguların yapılması, hayır işi olarak çeşme yapımına hız kazandırmıştır.

Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar döneminde çok sayıda dönemsel farklılıklar gösteren önemli çeşme yapıları inşa edilmiştir. Selçuklular, çeşmeleri genellikle medrese, han, cami ve tekke gibi yapıların ön cephelerine yapmışlardır. Anadolu Beylikleri, Selçuklu döneminde inşa edilen çeşme, şadırvan, sebil gibi yapılarda kullanılan yapım teknikleri, biçimleri ve süslemelerinden

faydalanmışlardır. Çeşme mimarisi yöresel özelliklerle farklılıklar gösterse de aynı amaca hizmet eden yapılar olmuştur. Osmanlı döneminde ise çok sayıda çeşme yaptırılarak, saraylara, konaklara ve halka ait konutlara özel su dağıtımı sağlanmıştır. Özellikle Osmanlı su mimarisinde estetik değerlere sahip olan sebiller, yoldan geçenlere parasız içme suyu ve özel günlerde şerbetin dağıtıldığı önemli yapılar olmuştur.

Türk Resim Sanatı içerisinde kültürel zenginliklerimiz ve geleneklerimiz, sanatçılarımız için önemli bir kültürel beslenme kaynağı olmuştur. Sivil ve dini mimari yapılarımız, halkımızın yaşam biçimleri, geleneksel değerlerimiz Türk Resmine yansımıştır. Bu mimari yapının içinde yer alan ve Türk Kültürü içinde önemli bir yere sahip olan çeşme, birçok sanat dalına (şiir, roman, resim v.s.) konu olarak çok sayıda esere yansımıştır. Geçmişten günümüze kadar gelen bu kültürel zenginliğimizin korunarak, sanat yoluyla gelecek kuşaklara aktarılmasını önemseyen sanatçılardan Hoca Ali Rıza, Osman Hamdi, Hüseyin Zekai Paşa, İbrahim Çallı, Hikmet Onat ve Hüseyin Avni Lifij'i saymak mümkün görülmektedir. Adı geçen sanatçıların çeşme kültürünü resimlerine yansıtmaları örnekler üzerinde eleştiri yapılarak incelenmiştir.

Sonuç olarak, geçmişinden beslenemeyen sanatın geleceği olamayacağı gibi evrensel olması da düşünülemez. Türk kültüründen beslenen sanatçıların Türk resim sanatında bu konulara yer vererek değerini vurgulaması açısından önemli görülmüştür. Ve Türk resim sanatçılarına bu konuda büyük görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

Aslanapa, Oktay (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, Anka Ofset A.Ş.

Cansever, Meltem (2011). *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Mimari Şaheser* (3. Baskı). İstanbul: NTV Yayınları.

Çetinkaya, Ebru (2012). *Bursa Çeşmeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Eyice, Semavi (1993). Çeşme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (8. Cilt), İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. 277-278.

Koçyiğit, Fazilet (2013). Lale Devri İstanbul Çeşmeleri. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Ödekan, A. (2008). Çeşme. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.(1. Cilt), (2. Baskı), İstanbul: YEM Yayın (Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları), 358.

Sanal, 1. (2017). <http://www.beykoz.bel.tr/beykoz/detay/ishak-agacesmesi-oncesmeler>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017.

Tali, Şerife (2010). İstanbul Su Mimarisinde Fatih Sebillerinin Yeri ve Önemi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research, Cilt 3/10, s.558-572.*

<http://www.degisti.com/index.php/archives/1591> (12 Şubat 2011). Admin, *Emirgan Çeşmesi-Hümaşah Hatun Çeşmesi-Şehzade Mehmet Çeşmesi, Kategori: İstanbul'daki Tarihi Yapıların Dünü ve Bugünü*, Erişim Tarihi: 02 Ekim 2017.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel-1: III. Ahmed Çeşmesi, İstanbul.

Cansever, Meltem (2011). Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Mimari Şaheser (3. Baskı). Fotoğraf: İzzet Keribar, İstanbul: NTV Yayınları, 86-87.

Görsel-2: Hüseyin Zekai Paşa, III. Ahmet Çeşmesi

<http://maksivizyon.blogspot.com.tr/2015/03/huseyin-zekai-pasa-eser-ve-biyografi.html>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017, Saat: 12:23

Görsel-3: Emirgan Çeşmesi, Hümaşah Hatun Çeşmesi, Şehzade Mehmet Çeşmesi, İstanbul. <http://www.degisti.com/index.php/>

[archives/1591](http://www.degisti.com/index.php/archives/1591), Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017, Saat: 14:45

Görsel-4: İbrahim Çallı, Emirgan Çay Bahçesi

<http://www.artnet.com/artists/ibrahim-%C3%A7alli/emirgan-%C3%A7ay-bah%C3%A7esi-bgXxyGI9mhGx5yNkXQ4pFw2>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017, Saat: 14:09

Görsel-5: İshak Ağa Çeşmesi (Onçeşmeler)

<http://www.beykoz.bel.tr/beykoz/detay/ishak-aga-cesmesi-oncesmeler> , Erişim Tarihi: 10 Ekim 2017, Saat: 14:18

Görsel-6:Hikmet Onat, Beykoz-İshak Ağa Çeşmesi

<http://www.artnet.com/artists/hikmet-onat/beykoz-%C4%B0ishak-a%C4%9Fa-%C3%A7e-%C5%9Fmesi-1tTnt603hw1xULUNpUVXuw2>, Erişim Tarihi: 11 Ekim 2017, Saat: 15:32

Görsel-7: Osman Hamdi, Çeşme Başında

<http://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-h/hamdi-osman/osman-hamdi-cesme-basinda/> , Erişim Tarihi: 11 Ekim 2017, Saat: 15:41

Görsel-8: Hüseyin Avni Lifij, Mahalle Çeşmesi

<http://www.avnilifij.com/paint-016.html> , Erişim Tarihi: 11 Ekim 2017, Saat: 15:50

Görsel-9: Hoca Ali Rıza, Çeşme

Güvemli, Zahir (1984). Sabancı Resim Koleksiyonu, Akbank'ın Bir Kültür Hizmeti, Ak Yayınları Sanat Kitapları Serisi: 7, 1984.